

Спартак Айтов

Українознавчі дослідження М.С. Грушевського і етнологічна концепція

Л. Леві – Брюля.

Айтов С. Український державний університет науки і технологій (Дніпро) Email: aytovspartak@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9049-5868

Аналізується сутність теорії “пралогічного мислення” французького філософа і етнолога Л. Леві-Брюля. Вивчається вплив його концепцій на наукову творчість М.С. Грушевського. Досліджуються студії проявів феномену “пралогічного мислення” у історико-культурному розвитку українського народу.

Ключові слова: М. С. Грушевський, Л. Леві-Брюль, теорія “пралогічного мислення”, етнологія, українська культура, українська історія, фольклор.

Spartak Aitov

Ukrainianological studies by M.S. Hrushevsky and L. Levy – Bruhl ethnological concept

Aytov S. Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro) Email: aytovspartak@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9049-5868

The essence of the theory of "prological thinking" of the French philosopher and ethnologist L. Levy-Bruhl is analyzed. The influence of his concepts on the scientific work of M.S. Hrushevskyi. Studies of manifestations of the phenomenon of "prological thinking" in the historical and cultural development of the Ukrainian people are being studied.

Keywords: M. S. Hrushevskyi, L. Levy-Bruhl, the theory of "pralological thinking", ethnology, Ukrainian culture, Ukrainian history, folklore.

Опубліковано: Бористен. 2004. С.24-25.

Загальновідомою є наукова зацікавленість М.С. Грушевського студіями над ранньою історією українського етносу і його предків. Цей когнітивний напрямок у творчості вченого знайшов, очевидно, повне втілення у I томі “Історії української літератури”, присвяченій аналізу фольклорних й історичних витоків вітчизняної літературної традиції. Разом з тим порівняно малодослідженим лишається питання про співвідношення методологічних підходів М.С. Грушевського до вивчення культури прадавніх етносів, які мешкали на території України й предків українців, та концепцій дослідження праісторичного світу і стародавніх цивілізацій, сучасних автору “Історії України - Русі” іноземних вчених.

Одним із найвідоміших дослідників у галузі вивчення праісторичних основ людства був французький антрополог і етнолог Л. Леві – Брюль. Твори його викликали наукову зацікавленість не тільки фахівців у сфері студій дослідника, але і соціологів, істориків, філософів [15, с.222]. Серед фундаментальних праць

французького вченого слід згадати, зокрема, “Розумові функції у низших суспільствах” (1910), “Первісне мислення” (1922), “Первісна душа” (1927). Найбільший інтерес європейської наукової спільноти викликала концепція Л. Леві – Брюля, згідно з якою існує якісна різниця між мисленням “примітивної” та сучасної людини.

На думку дослідника, “примітивне мислення інакше орієнтовано, його процеси проходять зовсім іншим шляхом. Там де європейці шукають повторних (секундарних) причин і де європейці намагаються знайти сталі попередні моменти... первісне мислення звертає увагу виключно на містичні причини дій, які воно почуває скрізь. Воно є підлеглим закону партиципації (сопричетності); воно в цих випадках звертається до протиріч, які не може терпіти розум сучасної людини” [10, с.4]. Важливою причиною відмінності мислення первісної і сучасної людини Л. Леві – Брюль вважає також різницю у соціальних середовищах і їх сприйняття. [7, с.25].

Проаналізувавши величезний масив інформації з етнічного розвитку різних народів, вчений доводив, що примітивне мислення неможливо розглядати як мислення дитини або невротика, і що сучасна йому наука мусить відійти від білої, дорослої, цивілізованої людини як від єдиного об’єкта дослідження. Головною помилкою наукових опонентів Л. Леві – Брюль вважав їх інтелектуальний стереотип, згідно з яким відправним пунктом студій психології праісторичних культур було дослідження індивідуальної людини і законів індивідуальної психіки [12, с.VIII]. Згідно з соціо-психологічними концепціями свого старшого колеги, Е. Дюркгайма, Л. Леві – Брюль бачить найістотнішу особливість мислення прадавніх етнічних спільнот у їх підлеглих колективним, а не індивідуальним уявленням [15, с.222].

Вказуючи на актуальність дослідження “колективних уявлень”, вчений відзначає ефективність вивчення цього психологічного феномену, “його зв’язків і сполучень у низших суспільствах, що зможе... пролити світло на генезу категорій та логічних принципів сучасної людини” [8, с.5]. Відповідно до концепції Е. Дюркгайма дослідник вважає, що ряди соціальних фактів тісно пов’язані між собою і взаємно зумовлюють одне - одного. На його думку, певний тип суспільства, який має власні соціальні й правові засади, буде генерувати і певний тип мислення, відповідно до вказаних основ. Тим більше, ... що самі соціальні засади і право у

власній основі є певним аспектом, або формою, колективних уявлень та їх сполучення. [8, с.13].

Важливим елементом етнологічної теорії Л. Леві – Брюля було бачення ним мислення первісної людини як мислення “пралогічного”. Дослідник наголошував на необхідності точного тлумачення терміну “пралогічний” – як мислення, яке ґрунтується на соціальних зв’язках, але не на раціональних логічних операціях [9, с.49]. Він заперечував проти недооцінки цього типу мислення, особливо ідеологами “цивілізації” [10, с.3].

Процес мислення “примітивної людини”, за концепцією французького дослідника, відбувається відповідно до закону партиципаций. Аргументуючи теорію, вчений відзначав: “Те, що цивілізована людини називає <... > причиною, залежність між подіями та явищами, або зовсім не розуміється примітивною свідомістю, або має для неї мінімальне значення. Перше місце в його свідомості <...> займають різновиди містичної партиципаций” [9, с.49]. Втім, на думку Л. Леві – Брюля, пралогічне мислення, може містити у своєму інтелектуальному просторі і суто логічні елементи пізнання світу та формування моделей поведінки [9, с.71].

Інтерес до етнології, етнічної психології, соціології, як наук, що здатні привнести нові сенси та пояснення при аналізі історичного процесу, є глибоко притаманним науковим пошукам й методології М.С. Грушевського. У I томі “Етнографічного збірника” (Львів, 1895), вчений вказував на важливе значення, яке має вивчення “... цілого укладу життя українсько-руських народних мас <...> для науки взагалі” [6, с.1].

Розуміння М.С. Грушевським важливості етнологічних та етнопсихологічних студій над українознавчою проблематикою органічно впливає із загальної “наукової програми” дослідника – осягнення націогенези українського народу та його історичного шляху. Соціологічні праці вченого останнього періоду творчості (1919 – 1930рр.) тісно пов’язані з етнологічними дослідженнями, планами подальших історичних, українознавчих студій. І. Витанович вказував, що вивчення М.С. Грушевським первісного громадянства “... мали свою дальшу мету <...> , мету поглиблення української історії” [2, с.34].

Серед проблем, що викликали науковий інтерес вченого у галузях українознавства та ранньої історії України, можна відокремити питання :

походження і особливостей розвитку українського етносу, його національної самосвідомості, чисельності й розселення етнічних мас [11, с.45].

Вказані напрямки наукової діяльності М.С. Грушевського об'єктивно сприяли інтелектуальному діалогу з визначними західноєвропейськими дослідниками. Зокрема із концепціями Е. Дюркгайма у галузях історичної соціології [1] і з творчістю Л. Леві – Брюля у когнітивному просторі етнології, українознавства, етнічної психології.

Досить важливе місце у інтелектуальному арсеналі українського історика зайняла концепція французького етнолога Л. Леві – Брюля про пралогічне мислення. Зокрема, гіпотеза Л. Леві – Брюля про пралогічний та містичний характер мислення “первісної людини” домінування у свідомості первісних суспільств “колективних уявлень” стали, фактично, концептуальною основою досліджень М.С. Грушевського з ранньої історії української літератури. Більш того, на думку українського вченого, віра у містичне, у магічні обряди й ритуали були властиві значній частині сучасних йому українських селян, що, в свою чергу, було відображенням рис пралогічного та містичного мислення, властивого людям первісної доби. Це відлуння прадавнього мислення у свідомості сучасної людини трактувалося М.С. Грушевським як відображення стадіального інтелектуального й культурного розвитку, який мусять пройти всі народи. На його думку, “фантастичні подробиці казок <...> - це все переживання тих стадій культури, коли такі явища проходили так - само предки індоєвропейців, як і кафрів чи індіанців” [4,с.354]. Саме стадіальністю культурного розвитку М.С. Грушевський пояснював “подібність і однорідність казкових мотивів, незалежно від культурних запозичень” [4,с.354].

Аналізуючи визначну наукову працю Дж. Фрезера “Фольклор у Старому Завіті”, вчений вказував, що ”всі цивілізовані раси в тім чи іншим періоді вийшли із дикого стану, тобто із такого, в якому різні відсталі раси zostалися до нинішнього часу <...>, і ще довго потім, як більшість громадян (передових рас) перестали думати й вестися як дикуни, чимало слідів старини в житті та думці лишилося жити далі в звичаях та інституціях народу” [7, с.146]. Особливий інтерес М.С. Грушевського привертала дослідження сфери мислення, емоцій та переживань предків українського етносу, їх бачення світу та уявлення про світ [3, с. 9].

Серед проблем, вивчення яких змогло б пролити світло на згадані етно та соціопсихологічні феномени, М.С. Грушевський, зокрема, вказував на українські: “сільськогосподарський календар і пов’язану з ним емпіричну агрономію, космічні поняття, <...> обрядовість, що супроводжувала всі моменти господарського родинного і суспільного життя людини, саги та легенди, що пояснюють і санкціонують його, мораль і право, що нормують відносини колективу, <...> поетичні жанри і лірика, епіка, драматургія (в початкових формах)” [3, с.9].

М.С. Грушевський вказував, також на необхідність вивчення “духовної культури північного регіону нашої країни, Полісся, а також мешканців гірського карпатського регіону, як таких, в яких зберігалася найбільш консервативна народна традиція <...>” [3, с.12]. При зборі етнологічного матеріалу М.С. Грушевський вважав за необхідне для українських дослідників використовувати нові методи фольклорного досвіду, нові підходи у вивченні “історії людської думки, чуття, творчості” [3, с.9].

Очевидно що значну концептуальну роль у масштабних українознавчих дослідженнях, що їх задумав М.С. Грушевський, мала відіграти наукова теорія Л. Леві – Брюля.

Український вчений високо оцінював наукові праці й інтелектуальні підходи французького колеги [14, с. LVIII], [4, с. 60]. Основні положення “робочої гіпотези” Л. Леві – Брюля знайшли втілення у дослідженнях М.С. Грушевського з історії української словесності. Так, вчений у студіях над ранніми етапами розвитку літературної творчості предків українського народу відзначав збірний, колективний характер зв’язків примітивної поезії “... який відповідав основній тенденції людської громади в цій стадії колективного життя” [4, с.67].

Відповідно до положення теорії Л. Леві – Брюля про невиокремленість свідомості особистості від уявлень колективу, М.С. Грушевський вказував, що індивід у примітивному суспільстві слабо усвідомлює власну окремішність, бо “він занадто сильно ототожнює свої інтереси і через те поза собою не здатний уявити собі ясно індивідуальне існування <...> “ [4, с.68]. Відмічаючи ототожнення первісною людиною власної особи із колективом, розуму – із колективною свідомістю, М.С. Грушевський, фактично приймає положення Л. Леві – Брюля щодо “пралогічного” й “містичного” характеру мислення первісної людини.

Таким чином, бачимо змістовний пізнавальний діалог етнологічних й українознавчих підходів і праць М.С. Грушевського з етнологічною концепцією Л. Леві – Брюля. Вказаний діалог проявився у використанні українським вченим понять та категорій – при вивченні ним психологічних особливостей ранніх українців і їх предків та літературної творчості останніх, як: “колективні уявлення”, “пралогічний” і “містичний” характер мислення первісної людини та її нащадків, (які за умов консервації певних соціокультурних умов зберегли й відповідні елементи розумової, пізнавальної діяльності й бачення світу), подібно до методологічних підходів Л. Леві – Брюля, теоретичні підходи українознавчих та етнологічних студій М.С. Грушевського є полідисциплінарними.

Вони передбачають застосування теоретичних положень і фактологічного матеріалу власно з етнології, з соціології, соціальної психології, історії літератури. Важливою складовою пізнавального діалогу М.С. Грушевського і Л. Леві – Брюля слід вважати принцип толерантного, неупередженого ставлення до культур народів Азійського Сходу та Африки. Існування і зміст вказаного наукового діалогу має закономірний характер, якщо зважити на принципову позицію М.С. Грушевського щодо пристосування новаторських, креативних теорій західноєвропейських наук до вивчення етнології, історії, культури України [13,с.74]. В свою чергу, науковий діалог з Європою був важливим етапом на шляху багатоаспектного інтегрування України в Європу, прихильником чого був автор ”Історії України – Русі”. [5, с.24-27].

Бібліографічні посилання.

1. Айтов С.Ш. М.С. Грушевський та “мова” соціології. Е. Дюркгейма// Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України. – Дніпропетровськ .: ДДУ. – 1997.
2. Витанович І. Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського //Український історик. -1966. – N1.
3. Грушевський М.С. Бережіння фольклору і дослідження побутового фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання //Україна. –1925 –N5.
4. Грушевський М.С. Історія української літератури. –Т-1. – К, 1993.
5. Грушевський М.С. На порозі нової України //Народна творчість та етнографія. - 2001. -N4.

6. Грушевський М.С. Передмова //Етнографічний збірник. - Т-1 – Львів, 1885.
7. Грушевський М.С. [Рецензія] /Frazer J. Folklore in the Old Testament. – L. 1925 //Україна. - 1925. -N5.
8. Леви – Брюль Л. Введение // Леви – Брюль Л. Первобытное мышление. – М. 1930.
9. Леви – Брюль Л. Первобытное мышление .-М, 1930.
10. Леви – Брюль Л. Предисловие автора к русскому изданию // Леви – Брюль Л. Первобытное мышление. – М. 1930.
11. Наулко В., Філіпова Ю. Передмова до листів Ф.Вовка до М.С. Грушевського //Родовід. -N15.
12. От редакции “Атеиста” // Леви – Брюль Л. Первобытное мышление. – М. 1930.
13. Петров В. Методологічно – світоглядні напрями в українській етнографії та фольклористиці : XIV – XX ст. //Народна творчість та етнографія. –2000. -N4.
14. Прицак О. Історіографія Михайла Грушевського //Грушевський М.С. Історія України – Русі. – Т-1 – К., 1991.
15. Токарев С.А. История зарубежной этнографии. – М., -1978.